

XOCAVƏNDƏ ERMƏNİ VANDALİZMİ

Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən Azərbaycanın Xocavənd rayonunun işğalı və bu işğalın ağır nəticələri haqqında

Nazim MƏMMƏDOV,
Azərbaycan MEA A.A.Bakxanov adına Tarix İnstitutunun «Qarabağ tarixi» şöbəsinin baş elmi işçisi, t.ü.e.d.
Mamedov-n@yahoo.com

(Əvvəli ötən sayımızda)

Şəhidlərimizin ruhu hələ də narahatdır. Onların ruhunun bu narahatlıqdan xilas etməyin yalnız bir yolu var. Şəhid qanı ilə suvarılmış torpaqları düşmənlərdən azad etmək! Bax o vaxt onların ruhu rahatlıq tapacaqdır.

Xocavənd rayonunun Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğalı nəticəsində Azərbaycana ciddi ziyan dəymişdir. Bu ərazidə qədimdən yaşayan 5486 nəfər azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından didərgin düşdü. Hərbi təcavüz nəticəsində Respublikamızın 779 kvadrat kilometrlik əraziyə, 2 şəhər tipli qəsəbəyə, 38 kəndə malik ən məhsuldar torpaqları işğal edildi. Ermənistanın işğal etdiyi Xocavənd rayonu ərazisində 2 qəsəbə, 38 kənd, 15 kənd təsəvvüfatı obyektini, 600 qədr uşağın tərbiyə aldığı 15 məktəbəqədər uşaq müəssisəsi, 8 min şagirdin təhsil aldığı 40 ümumtəhsil müəssisəsi, 1 texniki peşə məktəbi, 1 yeddillik məktəb, 11 mədəniyyət evi, 55 klub, 51 kitabxana, 41 kinoqurğu, 228 min kitab, 8 xəstəxana, 20 «feldşer-mama» məntəqəsi [23], 115 xidmət oteliyəsi və emalatxana, 3886 min manatlıq ictimai-işə xidməti müəssisəsi, 8 amblator yardım poliklinikası, 6 qadın və uşaq xəstəxanası, 8528 ədəd radioqəbulədiçilik nöqtə, 30 gündəlik tələbat malları mağazası, 128 pərakəndə ticarət mərkəzi, 30 əmanət kassası, 8644 min manat əmanətlərdəki pul, 66 mağaza, 25 restoran, 40 bufet, 56 ictimai işə müəssisəsi, 2 Univermaq, 2 sənaye malları mağazası, 70 xırda satış müəssisəsi, 250 yük avtomobili, 90 kombayn, 89 ATS, 20 poçt-telefon stansiyası, 10 futbol meydançası, 50 voleybol meydançası, 1688 yerlik amblator poliklinika, 485 yerlik I pansionat, 250 yerlik I sanatoriya, 275 yerlik istirahət evi sanatoriya-epidemiologiya mərkəzi, 110 km avtomobil yolu, 20 körpü, 30 min km su, 4 min km elektrik xətləri, spirt-şərab zavodları, üzüm emalı zavodları, yerli sənaye kombinatları, aqrar sənaye birli-

yi, kənd Təsəvvüfatı Təmir Texniki Stansiyası [24], tikinti, rabitə, nəqliyyat vasitələri, ictimai-işə müəssisələri, xidmət emalatxanaları təcavüzün qurbanı olmuşdur. Erməni təcavüzkarları orazidə olan yerli radio verilişləri redaksiyasını, muzeyləri, muzey sərvoetlərini, eksponatları, 25 min hektar meşə zolağını, 100 illik yaşı olan qiymətli və nadir ağacları, əhəmiyyətli və müalicəvi su mənbələrini («Gəncəsər» bulağını), qədim memarlıq abidələrini ələ keçirmiş və amansızcasına qarət olunmuşdur. Rayon ərazisində Bağırxan, Qırmızı Bazar, Mədə Bulağı, Baba Bulağı, Ballı Bulaq və s. onlarla istirahət zonaları var ki, hazırda erməni vandalları onlardan bəhrələnilir. Xocavənd rayonu ərazisində, Salakətin kəndinin yaxınlığında (Quruçay vadisində) 1,5 milyon il yaşı olan mağara, həmçinin qədim tarixə malik Tağlar mağarası, Tuğ kəndi ərazisində yerləşən V-VIII əsrlərə aid «Ritiş» qalası, Ərgünəş dağının yamacında sıldırım qayalar üzərində yerləşən «Ərgünəş» qalası, Düdükçü kəndi ətrafında XIII əsrə aid «Rzaqulu Bəy» türbəsi, Xocavənd kəndi yaxınlığında «Aşıqlı Qoşa» kümbəzi, Böyük Tağlar kəndində «Alban» məbədi (1241-ci il), Tuğ kəndindəki «Qırmızı» məbəd, X əsrə aid tarixi memarlıq və incəsənət abidələri və digər abidələrimiz dağıdılmışdır. Erməni təcavüzü nəticəsində rayonun dağıntıya məruz qalmış mədəni və dini abidələrinə nümunə olaraq Tuğ kəndinin 5 kilometrliyindəki V əsrə aid Alban kilsəsi, I-V əsrlərə aid Alban qəbiristanlıqları, Salakətin kəndi ərazisindəki Dəmirov və Dağdağan ocaqları, Xocavənd kəndi ərazisində yerləşən Cicim ocağı, Qaradağlı kəndinin ərazisində qeydə alınan və III-VI əsrlərə aid olan Alban qəbiristanlıqları, Əmirallar kəndi yaxınlığında (keçmiş Bəhrəmli kəndi ərazisində) Bəhrəmli piri, Muğanlı kəndində yerləşən Seyid Rza günbəzi, Qaradağlı kəndi ərazisindəki Yel piri və neçə-neçə qiymətli maddi memarlıq abidələrini göstərmək olar [25].

Xocavənd rayonunda olan 17,4 min baş qaramal, 68,4 min baş davar, 18,5 min baş donuz, 100 min ev quşları Ermənistanın aparılmışdır. Xocavənd ərazisində olan qiymətli, nadir və tükənməz qranit, pirit, qalanit, qızıl, molibden, şpat, tikinti materialları və s. yataqları təcavüzkarlar tərəfindən ələ keçirilmiş və istehsal edilərək Ermənistanına daşınır. Xocavənd rayon ərazisi bütövlükdə ekoloji terrora məruz qalır. Qədim tarixə malik mağaralarımız ermənilərin silah anbarlarına çevrilir. Ərazidəki «Qırmızı kitab»-a düşən nadir ağaclar, təbii meşələr erməni quldurları tərəfindən məhv edilir. Nəzarətsiz mənbət torpaqlarda narkotik bitkilər istehsal edilir, xarici dövlətlərə göndərilir, satılaraq övəzində silah alınır. Təcavüz nəticəsində öz doğma yurd-yuvalarından didərgin düşmüş rayon sakinləri respublikanın 40 rayon və şəhərində müvəqqəti məskunlaşmışdır [26].

Ümumiyyətlə, 1988-1993-cü illəri əhatə edən Qarabağ müharibəsi maraqlı dövlətlərin Azərbaycanda mənafeələrinin toqquşması, həmçinin Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış etməsi səbəbindən baş verdi və xalqımızı böyük faciəyə düşür etdi. Azər-

baycan xalqı «Qarabağ savaşı»nda 20 mindən çox övladını itirdi. Ərazilərimizin 20 faizi işğal edildi. Bir milyondan artıq soydaşımız öz vətəninə qaçqın və köçkün həyatını yaşamağa məcbur oldu. İşğal olunmuş ərazilərdə ermənilər «torpağı viran qoymaq» taktikasından istifadə edərək evləri, müəssisələri, kommunikasiya vasitələrini talan etmiş, dağıtmış və yandırmışdılar. Müharibədə 20 min azərbaycanlı şəhid olmuş, 100 min nəfər yaralanmış, 5 min nəfər ölümlə cəzalandırılmış, 4861 nəfər isə erməni vandalları tərəfindən esir və girov götürülmüşdür. Acınacaqlı hal ondan ibarətdir ki, esir və girovların 314 nəfəri qadın, 58 nəfəri uşaq, 255 nəfəri qoca idi [27]. Girov götürülənlərdən 1357 nəfəri əsirlikdən azad edilmiş, 783 nəfəri isə bu gün əsir qalmaqdadır. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin məlumatına görə 439 nəfər azərbaycanlı əsirlikdə ağır işgəncələrlə öldürülmüşdür [28]. Erməni faşistləri esir və girovların həqiqi sayını beynəlxalq humanitar təşkilatlardan gizlədir, onlarla qeyri-insani rəftar edir, qul kimi işlədir, təhqir edir, alçaldırırlar. Bütün bunlar isə 1949-cu il «Cenevrə Konvensiyası» və onun 1977-ci il tarixli «Protokolları»na ziddir. Xatırladaq ki, Azər-

xalq cinayət məhkəməsinin «Statusu» (Nizamnaməsi) qəbul edilmişdir [29]. Hərbi cinayət törətməmiş şəxslərin tapılıb mühakimə edilməsi, həmin qurumun səlahiyyətlərinə daxildir. İnanırıq ki, tezliklə xalqımıza qarşı törətdikləri ağır vəhşiliklərə görə cinayətkarlar öz layiqli cəzalarını alacaqlar.

Ümumiyyətlə, Ermənistan silahlı birləşmələrinin Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi nəticəsində Azərbaycana ciddi maddi ziyan dəymişdir. Hərbi təcavüz nəticəsində Respublikamızın 17 min kvadrat kilometrlik ən məhsuldar torpaqları işğal edilmişdir. Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdə 900 yaşayış məskəni, 7 min sənaye və kənd təsəvvüfatı obyektini, 131 min ev, 1025 məktəb, 798 səhiyyə ocağı, 800 km. avtomobil yolu, 160 körpü, 23 min km su və 15 min km elektrik xətləri təcavüzün qurbanı olmuşdur. Bundan əlavə 280 min hektar meşə, 1200 irriqasiya sistemi işğalçıların əlinə keçmişdir. Təcavüzkarlar, işğal edilmiş ərazilərdə olan 22 muzeyi, 4 rəsm qalereyasını, tarixi əhəmiyyəti olan 9 sarayı qarət etmiş və yandırmışlar. Nadir tarixi əhəmiyyətli 40 min muzey sərvoeti və eksponatı talan olunmuş, 44 məbəd və 9 məscid dağıdılmışdır.

baycan Respublikası 1993-cü ildən «Cenevrə Konvensiyasına» qoşulmuşdur. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının «Cinayət Məcəlləsi»nin VII bölməsinin 116-cı maddəsinin müddəalarının əldə əsas tutaraq azərbaycanlılara qarşı törədilən ağır cinayətlərə görə, xüsusi olaraq, qəsdən adam öldürüklərinə, azərbaycanlılara qarşı verdikləri işgəncələrə, əsirliklə qeyri-insani münasibətə, yaralıları, xəstələrə, mülki vətəndaşların sağlamlığına mənfi təsir göstərən ağır xətər yetirmələrinə və ağır cinayətlərə görə erməni vandallarını ömürlük həbs cəzası gözləyir. Eyni zamanda, erməni faşistləri bir məsələni də yaddan çıxarmamalıdır ki, onlar xalqımıza qarşı törətdikləri ağır cinayətlərə görə beynəlxalq humanitar hüquqla mühakimə oluna bilərlər. Necə ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Nurnberq tribunalında əsas hərbi cinayətlər mühakimə edilmiş, onların 12-nə ölüm hökmü, qalanlarına müxtəlif müddətli həbs cəzaları verilmişdir. Təsəvvüf deyildir ki, 1998-ci ildə Romada keçirilmiş «Diplomatik Konfrans»da daimi beynəlxalq

927 kitabxanada 4,6 milyon kitab və qiymətli tarixi əlyazmalar məhv edilmişdir. İşğalçılar tərəfindən 220 min baş iribuynuzlu mal-qara Ermənistanına aparılmışdır [32]. İşğal olunmuş ərazilərimizdə nadir flora və faunaya malik meşə sərvoetləri və çox qiymətli su mənbələri amansızcasına qarət olunaraq Ermənistanına daşınır. İlk hesablamalara görə işğal nəticəsində Azərbaycan öz iqtisadi potensialının 16 faizini itirmiş və ölkəmizə 60 milyard ABŞ dollarında ziyan dəymişdir. Oğurlanmış və məhv edilmiş tarixi-mədəni sərvoetlərimizin dəyərini isə pulla qiymətləndirmək mümkün deyildir. Ermənistan bu gün də. Dağlıq Qarabağ ərazisində öz işğalçılıq siyasətini davam etdirir. Onlar işğal olunmuş ərazilərdə yanğınlara törədir, narkotik maddələr yetişdirir, yeraltı və yerüstü sərvoetlərimizi mənimləyirlər. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev çıxışlarından birində göstərmişdir ki, «faşistliyin, vəhşiliyin dərəcəsi yoxdur. Erməni işğalçılarınin hərəketləri məhz bunu sübut edir» [34].

(Davamı 15-ci səhifədə)

XOCAVƏNDƏ ERMƏNİ VANDALİZMİ

(Əvvəli 5-ci səhifədə)

Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş və separatçı «Dağlıq Qarabağ Respublikası»nın nəzarətində olan torpaqları dünya terrorizmin təlim meydanlarına və müxtəlif növ kimyəvi silahların sınaq əraziyə çevrilmişdir. Tədqiqatlardan məlum olur ki, Yuxarı Qarabağda nüvə, bioloji, kimyəvi, kompüter terrorizmi üzrə qrupları fəaliyyət göstərir və bütün bunlar bəşəriyyət üçün təhlükəyə çevrilmişdir [35]. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində işğalçı ordunun dərhal, tamamilə və qeyri-şərtsiz çıxarılması tələbi BMT TŞ-nin 1993-cü il 30 aprel 822, 29 iyul 853, 14 oktyabr 874, 11 noyabr 884 sayılı qətnamələrində öz əksini tapsa da Ermənistan müxtəlif bəhanələrlə həmin qətnamələrin qərarlarını yerinə yetirməkdən imtina etmişdir [36].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev uğurlu diplomatiyası, milli ordunun yaradılması və güclənməsi nəticəsində düşmən və onun havadarları artıq münafiqəni zorakı vasitələrlə həll etmək cəhdlərinin perspektivsizliyini dərk etdilər. 1994-cü il mayın 12-də cəbhələrdə atəşkəsə nail olundu [37]. Mühəribənin dayandırılması, daxili vəziyyətin nizamlanması, ictimai-siyasi sabitliyin möhkəmləndirilməsi və regionda Azərbaycanla qonşu dövlətlər arasında yaranmış gərginliyin normal məcraya salınması Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşamasını şərtləndirdi. Bundan sonra Dağlıq Qarabağ problemində dair həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, respublikanın ərazi bütövlüyünün sülh, danışıqlar yolu ilə təmin edilməsi istiqamətində Heydər Əliyev gərgin və səmərəli iş apardı.

Heydər Əliyev BMT-dəki çıxışında, Türkdillil dövlət başçıların, İslam Konfransı Təşkilatının, NATO-nun Sammitlərində, MDB dövlət başçıların bütün görüşlərində Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ məsələsinə toxunmuş və məsələnin obyektiv həlli üçün geniş imkanlar açılacağına vurğulamışdır [39].

1994-2000-ci illərdə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev ATƏT rəhbərliyi və onun Minsk qrupu təmsilçiləri ilə 130-dan artıq görüş keçirmişdir [40].

Beləliklə, Heydər Əliyevin gərgin və əhatəli işinin nəticəsi olaraq ATƏT-in Budapeşt Sammiti Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun həlli haqqında əhəmiyyətli qərar çıxardı [41].

2003-cü il Prezident seçkilərində Azərbaycan dövlətinə yeni başçı seçilmiş İlham Əliyevin xarici siyasətinin başlıca xəttini Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının hamısını, o cümlədən Xocavənd rayonunu geri qaytarmaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, müstəqil Respublikanın sərhədlərini təhlükəsizliyini təmin etmək, yurd-yuvalarından didərgin düşmüş soydaşlarımızı öz doğma yerlərinə qaytarmaq olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev çıxışlarından birində göstərmişdir ki, «Bizim qarşımızda duran ən vacib, ən önəmli məsələ Azərbaycan torpaqlarının işğalçı qüvvələrdən təmizlənməsi, soydaşlarımızın öz doğma torpaqlarına qayıtmasıdır» [42]. Bu gün nəzami ordumuzun möhkəmlənməsi, beynəlxalq miqyasda haqq mövqeyinin dəstəklənməsi, insanlarnın şəitərində düşmənə nifrətin artması, yekdil əhval-ruhiyyənin formalaşması onu deməyə əsas verir ki, tezliklə ordumuz və xalqımız düşmən üzərinə zor for yürüşünə çıxacaq, bütün işğal altında olan torpaqlarımız düşmən əsarətindən azad ediləcəkdir.

İstifadə olunmuş mənbələr

1. Mahmudov Y.M. Azərbaycan: qısa dövlətçilik tarixi. Bakı, "Elm", 2005.
2. Mahmudov Y., Şükürov K. Qarabağ: Real tarix, faktlar, sənədlər. Bakı, "Təhsil", 2009.
3. ARMMA, f.2941, s.1, i. 295, v.22.
4. ARMMA, f.2941, s.1, i. 48, v.44-45.
5. ARMMA, f.2941, s.1, i. 120, v.25.
6. Ermənistan Respublikası: terrorizm dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi. Bakı, 2001, s.16.
7. Əlisahib Ə. Azərbaycanda erməni-daşnak terrorunun xronologiyası. Bakı, 2009, s.109.
8. ARMMA, f.2841, s.1, i. 120, v.26.
9. Süleymanov M. "Azərbaycan Ordusu" 1991-1993. Bakı, 1994, s.98.
10. Xocalı. Soyqırım xronologiyası. Bakı, 1993, s.152.
11. ARMMA, f.2941, s.1, i. 185, v.7.
12. ARMMA, f.2941, s.1, i. 286, v.2.
13. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.131.
14. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.129.
15. ARMMA, f.2941, s.1, i. 287, v.34-35.
16. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.126.
17. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.130.
18. ARMMA, f.2941, s.1, i. 287, v.36-38.
19. AMEA TİEA, f.1, s.1, i. 8953, v.149.
20. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.28.
21. Hüseynov P. Cinayətimiz məğlubiyyətimizdir. "Müxalifət" qəzeti, 1993, №94-97.
22. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.135.
23. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.157.
24. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.29.
25. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.158.
26. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v. 30.
27. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.136.
28. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.135-137.
29. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.137-138.
30. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.138-139.
31. ARMMA, f.2941, s.1, i. 295, v.22.
32. ARMMA, f.2941, s.1, i. 48, v.44-45.
33. Qayıdış. 1990-1993. Sənədlər toplusu. Bakı, 1996, s.265.
34. ARMMA, f.2941, s.1, i. 152, v.91.
35. Mamedov N. Kratkiy istoričeskij obzor Qodrudskoqo rayona Azerbaydjana (1930-1991 qq.). Ukraina «Qleə». Kiev-2014, №6, s.131-136.
36. Məmmədov N. Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ bölgəsinin şəhər və rayonlarının tarixi (XX yüzilliyin 20-90-cı illəri). Bakı, təhsil, 2010, 210 s.
37. Tapdıqoğlu N. Xocavənd ensiklopediyası. "Zərdabi LTD" MMC. Bakı, 2009, 544 s.
38. Qarabağ abidələri "SİMB" nəşriyyatı. Bakı, 2010, 205 s.
39. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.28.
40. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.157.
41. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.29.
42. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8953, v.158.
43. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.30.
44. ARMMA, f.2941, s.1, i. 152, v.91.
45. Quliyev A. Xocavənd şahidləri. Bakı, 2006, s.10.
46. AMEA TİEA, f.1, s.19, i. 8961, v.29.
47. Əliyev H. Müstəqillik yollarında. I cild. Bakı, 1997, s.478.